

Dette handler om min tippoldemor Maria, min oldefar Bernt Elias og min mormor Magda. Men mest handler det om å ikke kjenne sin familiehistorie, og å nøste litt i noen tråder i den. Det er nok slik det bør leses, som et første forsøk på å finne ut mer om ei nær fortid, der fattigdom og enkle kår, og dermed også rokken, preget hverdagen. Dette er ei fortelling om familien min mer enn en vitenskapelig artikkel – og typiske trekk ved tida og stedet de levde i.

Min gamle rokk
Foto: Judith Seland Nilsen.

ROKKEN

Judith Seland Nilsen

Her er min gamle rokk. Da boet til vår gamle tante Signe skulle gjøres opp, var jeg så heldig å få overta rokken. Jeg tror det var to grunner til at jeg fikk den. Jeg er født i 1968, og årstallet på rokken er 1868. Samme året ble min oldemor Maria konfirmert. Da jeg fikk rokken, studerte jeg tekstil på formingslærerskolen på Notodden, så jeg tror familien syntes jeg var den riktige mottakeren. Tanken var at rokken skulle kunne brukes, så faren min fikk en mekaniker til å sette den i stand. Rokken har fulgt meg siden, men har nok vært litt stemoderlig behandla. Jeg har aldri lært meg å spinne ordentlig på den, og i mine studieår ble den stående hjemme hos mine foreldre. Da jeg fikk jobb på Sjølingstad Uldvarefabrik, tok jeg rokken med meg, og der har den vært siden. Jeg har brukt den når jeg skulle fortelle barnehage- og skolebarn om ullas forvandling til tråd og garn. Senere har jeg skjont at rokken kan brukes til å fortelle flere historier. Rokken kan fortelle om overgangen fra jordbrukssamfunn til industrisamfunn, men også om å leve under enkle kår i nær fortid.

En rokk ble brukt til å spinne tråd på. Tråden man spant, ble brukt til å veve stoffer, eller man tvinnet flere tråder sammen til en tykkere tråd og strikket av garnet. De første rokkene kom til Norge på

slutten av 1500-tallet, men ble vanlige først på 1700-tallet. De første rokkene ble kjøpt i byene, men etter hvert lærte håndverkerne på bygda å lage rokker selv.¹

Tante Signe husker jeg godt. Hun var den spreke dama på over åtti som kjørte bil til familieselskapene selv, alltid trivelig og blid. Tante Signe var min mormors yngste tante, hun var søster til min oldefar Bernt Elias, som døde lenge før jeg ble født. Jeg hadde et nært forhold til mormor, og hun fortalte en del om sin familie og oppvekst, men jeg har egentlig aldri kjent mormors familiehistorie særlig godt. Men rokken har fulgt meg, og gjennom den har jeg funnet ut at mormors familiehistorie er veldig spennende, både for meg og mine barn. Gradvis har jeg funnet ut litt mer om familien, om forhold som var tidstypiske, men som selv om de ligger forholdsvis kort tilbake i tid, er av en helt annen virkelighet enn de mine egne barn vokser opp med.

Rokken har sannsynligvis tilhørt min tippoldemor Maria fra Vigmostad. Ved hjelp av rokken kan vi fortelle historier om fattigdom og knapphet, om å klare seg med det lille man kan dyrke og fø på en liten gård. Vi kan fortelle om Marias elleve

Mormors notatbok fra hun var 15 år og hadde sin første huspost.
Foto: Judith Seland Nilsen.

Konfirmasjonsbilde av mormor med de lange flettene.
Foto: Privat.

barn som kardet ull og spant garn på rokken og som strikka undertøyet sitt selv. Om unger som ble barnevandrere for å lette på foreldrenes forsørgerbyrde, og som da de blei eldre, dro til Amerika for å søke lykken. Vi kan fortelle om eldre tiders eldreomsorg, om eldre mennesker på legd. Vi kan fortelle om ett av Marias elleve barn, Bernt Elias, som selv fikk tre barn, men bare kunne gi sin eldste sønn utdanning. De to yngre jentene fikk ikke mer skolegang enn folkeskole, for det hadde familien ikke råd til.

Mormor

Jeg vil begynne med mormor. Hun ble født 30. januar 1916, altså for hundre år siden i år, og fikk navnet Magda Alfrida Ougland. Hun hadde en eldre bror, Johan født 1912 og ei yngre søster, Anna, født 1920. Foreldrene var Judith Neeme Søder som var fra Sverige og Bernt Elias Ougland fra Vigmostad. Mormor vokste opp på Viblemo, der faren var veivokter. Hun fortale at faren gjerne ville ha gård, og i 1929 flyttet de til gården på Leland i Vigmostad. Mormor gikk et år på skolen på Leland, de første årene gikk hun på Viblemo.

Mormor ønsket å gå videre på skole, men det hadde ikke familien råd til. Johan var den eneste av søsknene som fikk utdanning. Utdanning på den tida var jo ikke det samme som i dag, det ville i hovedsak si utdanning ut over folkeskolen. Folkeskolen var sjuårig, revidert lov om landsfolkeskolen satte minste årlige skoletid i storskolen til 14 uker. Johan gikk i lære som møbelsnekker. Han dro til Amerika i 1952, og ble boende der resten av livet.

Mormor fikk, etter at hun var konfirmert, huspost i Lyngdal et år, slik som mange unge jenter fikk på den tida. Fra denne tida har vi ei notatbok etter henne. Der har hun skrevet oppskrifter, sanger, notater og regnskap.

Mormor med søsken og foreldre foran huset på Viblemo.
Foto: Privat.

Regnskapet til mormor er spennende å lese, det vitner om sparsommelighet og nøysomhet. Her kan vi lese hva hun brukte penger på, da hun var 15-16 år og bodde hjemmefra for første gang. Hun har ført opp flere beløp til konvolutter, frimerker og pakker, så hun har nok hatt mye kontakt med familien sin der hjemme. For en biltur hjem har hun betalt 1,50, men de pengene betalte foreldrene henne tilbake, for beløpet er ført inn i regnskapet igjen. Hun har kjøpt garn, knapper, strømper, undertøy og skolliser. Regnskapet viser altså at hun har laget eller fikset en del av tøyet sitt selv. Men hun har kjøpt hårklipp, hun klippet de lange flettene hun hadde til konfirmasjonen. Hun har

betalt fem kroner til en sydame. Månedslønna var på 20 kroner, men hun har også fått, eller lånt, 30 kroner fra broren Johan. For pengene fra Johan kjøpte hun kåpe og hatt, men det har ikke rukket til hele beløpet, så hun måtte likevel betale på kåpen neste måned.

Senere fikk mormor huspost i Kristiansand, før hun dro til Oslo, også der på huspost. I Oslo gikk hun på sykurs, og fikk sømopplæring hos ei sydame. Det var den utdanninga mormor fikk. Som barn og ungdom husker jeg mormor fortale mye om dette. Det hadde vært sårt for henne at hun ikke fikk gå mer på skole. Men hun snakket

Fra mormors album.
Foto: Privat.

positivt om tida i Oslo, og muligheten familien hun bodde hos, ga henne til å lære å sy. Det var kanskje til fordel for familien hun hadde huspost hos også, at tjenestejenta deres var flink til å sy klær. Kunnskapen fikk mormor god bruk for når hun selv fikk familie, hun både sydde og strikket klær til barna sine. Jeg har alltid tenkt at mormors manglende utdanning var grunnen til at hun selv støttet sine egne jenter i å gå på skole og å bli til noe. Det samme gjorde hun med oss barnebarn,

hun hadde klare tanker om hva vi kunne bli. Jeg som var så flink til å lage ting, burde for eksempel bli håndarbeidslærer, mente hun.

Jeg husker ikke at mormor sydde eller strikket. Noen rokk hadde hun ikke, men hun hadde en vev, som var flyttet ned i kjelleren da jeg var barn. Etter hvert som familien fikk bedre økonomi, kjøpte hun klær og tekstiler. Men mormor var virksom hele tida, enten i hagen eller i huset.

Deltidsjobben hun fikk i 1961, beholdt hun til hun var 70, jobben var viktig for henne.

Mormor bodde fortsatt i Oslo da hun møtte min morfar, Jon Hoskuld Seland, som ble født 1910 i Lyngdal. Morfar var eldst av tre søsken, og kom fra en familie som hadde litt bedre økonomiske forhold enn mormor sin. I folketellinga for 1910 hadde familien både tjenestejente, svenn og to lærlinger bosatt i huset. Faren, Sigurd Seland, startet sin egen smie som 22 åring i 1902.² Også morfar ble smed. Han gikk på formannsskolen på Kongsberg våpenfabrikk da mormor og morfar møtte hverandre. Mormor fortalte at det var meningen at de skulle bosette seg på Kongsberg, men krigen endret de planene. På grunn av krigen flyttet de til Lyngdal, og mormor fikk jobb på Bondeheimen, en jobb hun hadde til de giftet seg. Mormor og morfar giftet seg i mars 1942. De var det siste paret som fikk kirkelig vielse i Lyngdal under krigen. Min mor Kari Seland ble født i februar 1943, bare fire måneder seinere ble morfar arrestert og sendt til Tyskland, men det er en annen fortelling.

Både min mor og mormor har fortalt om familien sin til meg som barn, men det har likevel vært i bruddstykker. Mormor refererte stadig til Besta, sin farmor Maria, men jeg husker lite av det hun fortalte om henne. Som voksen har jeg fått flere småhistorier fra min mor, men fortsatt i bruddstykker. Nå har jeg forsøkt å finne ut litt mer og å sette historiene sammen, for å få et bedre inntrykk av hvordan deres foreldre og besteforeldre levde. Min hovedkilde har, foruten min mor, vært Vigmostadboka av Tore Bergstøl og folketellinger. Stavemåten på navnene har vært forskjellige i forskjellige kilder, så ikke all informasjon har vært like lett å finne.

Tippoldemor Maria

Min tippoldemor Maria Bernt Eliasdatter ble født i 1854 på Bergstøl i Vigmostad. Navnet Bergstøl tyder på at det ei gang har vært en støl. Marias foreldre var Bernt Elias og Rakel, som giftet seg i april 1854 i Vigmostad, og bodde på bruket der Auste på Bergstøl. Maria var det eldste barnet i en søskenflokk på ti. Rakel fikk Maria i en alder av 23 og det siste barnet i en alder av 45. Slike store barneflokker var ikke uvanlig på 1800-tallet, barnedødeligheten var gått ned, slik at flere barn vokste opp. Folketallet økte i Vigmostad på 1800-tallet. Tore Bergstøl skriver at det i Vigmostad var tradisjon for å dele opp de gamle åkrene mellom de forskjellige gårdpartene. Slik kunne brukene bli ganske små, og det ble vanskelig å fø hele familien av gårdsdriften. Maria og søsknene vokste opp i enkle kår, og at barna måtte hjelpe til hjemme på gården, var en selvfølge.

I folketellinga for 1865 er seks av barna født, familien har seks kuer og 14 sauer, de sår 1/8 tønne bygg og ¼ tønne blanda korn, 2 ½ tønne havre og 3 tønner poteter. Tore Bergstøl skriver om gårdsdriften i Vigmostad at den foregikk med enkle redskaper på 1800-tallet. Våronna starta 28. april, åkrene ble spadd, horva og gjødsla før de sādde for hånd. Redskapene var i tre og etter hvert jern. Gjødsla, korn og poteter ble båret på ryggen i kurver som var fletta eller bøkra. Marias far Bernt Elias bøkret selv. Høstona begynte tre uker etter jonsok. Høyet ble slått med langljå, det ble tørket flatt, og vendt med rive. Det var først rundt 1900 at nytida begynte i jordbruket, skriver Bergstøl. Fra dyrene på gården fikk de melk, kjøtt, skinn og ull. Melka kunne kinnes til smør, eller kokes til ost og gome. Det var vanlig å drikke sur melk. Det var kvinnene på gården som stelte og melket dyrene, kuene ble melket for hånd, og også sauene ble melket. Fra midten av oktober til midten av november slakta de dyrene. De utnyttet hele

dyret, også tarmer og innvoller. Bergstøl skriver at marginen i sauens lårbein ble brukt til smøringsolje til blant annet rokker.

Sauene på gården ble klippet tre ganger i året, i Vigmostad var det faste regler for hvordan ulla ble brukt. Ulla ble spunnet til tråd som de brukte til å veve stoffer til klær og andre tekstiler. Når man vever et stoff binder man sammen tråd, renning og innslag. Renningen ble tredd inn i veven, mens innslaget ble slått gjennom veven. Renningen til veven ble laget av sommerulla som ble klippet i oktober. Innslaget til veven ble spunnet av vinterulla. Vårulla ble brukt til verken, et stoff med renning av bomull og innslag av ull. Det fineste stoffet ble stampet, for at det skulle bli tettere og mykere, enten for hånd i et kar, eller i ei stampe. Vårulla ble også brukt til sokkegarn. Sannsynligvis var det spælsauer de har hatt på Bergstøl. Spælsauene kunne være både svarte, grå og hvite og ga ull med fin glans. De spant også tråd av lin. I Vigmostad spant de lenge tråd også på håndtein, et enkelt spinneredskap man lett kunne frakte med seg. Men hver gård hadde minst én rokk. Sannsynligvis fikk Maria rokken jeg arvet, til konfirmasjonen sin, det kan passe med årstallet på rokken, hun var konfirmant i 1868.³ I gammel tid var rokken og vevstolen det viktigste inventaret i huset, skriver Bergstøl,⁴ så rokken har vært både en fin og nyttig gjenstand for nykonfirmerte Maria.

Både Maria og søsknene har helt sikkert bidratt til arbeidet på gården fra de var ganske små. Maria har tidlig måttet lære seg fjøsstell og å melke. Og hun måtte lære seg karding, spinning, strikking og veving. Det er tidkrevende arbeid å lage egne klær. Mye tid går med til å karde og spinne og tvinne garn til strikking. Vevde plagg var mer slitesterke, så det meste garnet ble brukt til veving.

Om kveldene satt de med tekstilarbeid og annet arbeid inne. Det var lenge før elektrisitetens tid, og Maria kunne huske da faren kom med den

første parafinlampa til huset.⁵ Da må det ha blitt lettere å jobbe om kveldene. Det var svært trange kår på de aller fleste gårdene i Vigmostad.⁶ Marias familie har ikke vært noe unntak. Både dagene og kveldene har vært preget av hardt arbeid.

Barnevandring

Folketallet i Vigmostad vokste på 1800-tallet, barneflokkene var store, og gårdene ble delt opp i så små bruk at det var vanskelig å fø alle. Mange reiste derfor ut av bygda eller til Amerika for å søke arbeid. Om høsten dro mennene til Lista for å treske, noen dro for å jobbe med veiarbeid til Telemark, Numedal og Hallingdal.⁷ Arbeidsvandring var vanlig i Vigmostad på 1800-tallet, som det var i Audnedal for øvrig. Mange av dem som tok arbeid andre steder var håndverkere, i Vigmostad var det spesielt mange tømmermenn.⁸ Men mest vanlig var jordbruksvandring til det de kalte Austlandet; kyststrøkene fra Kristiansand til Arendal. Det var overskudd av jordbruksarbeidere i indre Agder, samtidig som de hadde behov for arbeidskraft østpå.⁹ På Austlandet dreiv mennene med skipsfart og var ikke så interessert i jordbruk.

Også barna som vokste til, måtte dra østover om somrene, for å jobbe som gjeterer eller ta annet arbeid. For dette fikk de kost og husrom, lønna kunne være opp mot 20 kroner, men den fikk de ofte i klær.¹⁰ Det kunne være foreldrene som var østover som gjorde avtale om arbeid for barna sine, men det var også agenter i bygdene som avtalte arbeid for barna. Barnevandring var spesielt for indre Agder.¹¹ Torbjørn Ougland skriver at barn helt fra sju-åtte års alderen kunne være med på barnevandring. Bergstøl skriver at de dro av sted, flere i følge, med sekkepose på ryggen til noen klesplagg og litt niste. Mange var uheldige og kom til folk som ga dem lite og dårlig mat, da kunne de spise mikkelsbærlauv, for å fylle opp magen. Mange foreldre hadde ikke råd til å utstyre

Familiebilde av Maria og Søren med ni av de elleve barna. Fra ca. 1897. Foto: Privat.

ungene med varme klær, så det var nok en god del som frøys.¹² Men mange hadde det også bra og ble godt behandlet på gården der de jobbet. Barnevandringene begynte rundt 1830 og fortsatte ut 1800-tallet. I 1910 var det slutt.¹³

Hvem av Marias søsken som måtte dra østover for å jobbe, vet jeg ikke, men i Vigmostadboka er det bilde av Marias bror Bernt Tobias i finstasen. Bildet er tatt av en fotograf i Grimstad, på hjemveien fra «sommerjobben». Skoleprotokollen fra Brådland skolekrets viser at Maria noen år hadde mye fravær fra skolen. Det året hun var 11 år, hadde hun et fravær på 26 dager, mens hun var

på skolen 46 dager. Året etter hadde hun kun fem dager fravær. Det er ikke usannsynlig at fraværet skyldes arbeid.

At barn måtte dra på disse barnevandringene, skyldtes hovedsakelig fattigdom. De fleste satt i små kår og gårdene ga ikke arbeid nok eller mat nok til alle. Lønna og klærne barna kom hjem med, bidro til å bedre økonomien på gården hjemme. Men Ougland trekker fram Eilert Sundt, som mente at det ikke bare var fattigdom som gjorde at barna måtte reise hjemmefra i tidlig alder for å arbeide, Sundt mente det ble sett på som en

del av oppdragelsen. Den forklaringen har også Ougland hørt folk i hjembygda si.¹⁴

Mange i Vigmostad dro fra 1850 til Amerika for å søke lykken, flere av Marias søsken reiste dit i voksen alder. Det var også en måte å finne arbeid på, når det ble knappe kår i hjembygda. Det var yngste broren, Reier, som overtok gården. I voksen alder viser folketellinger at det var mye kontakt mellom søsknene som ble gift hjemme, ”kirkebøker” viser at søsknene var faddere for hverandres barn, og mange navn går igjen i familien.

I 1875 giftet Maria seg med Søren Salvesen Aukland, som var født 1845 der Ude på Augland.

Maria og Søren.
Foto: Privat.

Søren hadde kjøpt gården der Nede på Augland av sin onkel Andor i 1866, Sørens bror Eirik overtok der Ude. Søren var i folketellinga for 1865 oppført som skipstømmermann. Bergstøl skriver at det var mange flinke håndverkere i Auglandsslekta, både murere, tømmere og snekkere.

I 1875 hadde Sørens onkel Andor føderåd, det vil si rett til husvære, på gården der Nede. De hadde fem kuer, en kalv, åtte sauer, de satte tre tønner poteter og sådde 1/8 del tønne hvete, 2½ tønne havre og ½ tønne bygg. Forholdene på gården var omtrent som på gården der Maria vokste opp. Som sin mor, fikk hun også en stor barneflokk å ta vare på. Maria og Søren fikk elleve barn, blant dem min oldefar, Bernt Elias, i 1877, han var den nest eldste i søskenflokk. Maria fikk barna over en periode på 25 år. Hun fikk det første barnet da hun var 22, og det siste da hun var 47 år gammel. Det må ha vært slitsomt med de stadige barnefødsle, selv om de eldste barna har hjulpet til med småsøsknene, etter hvert som de selv ble eldre.

I folketellingen for 1900 er både foreldrene og de ti barna som da var født, oppført. Far Søren var 55 år gammel og gårdbruker, Salve, som da var 24 år gammel, er oppført som tømmermann, Bernt Elias var 23 år og er oppført som smed på veianlegg, Andreas var 20 år og skomaker og Edvard på 18 år var jordbruksarbeider og murerlærling. Mor Maria var 45 år, men hverken hun eller de andre barna er oppført med et yrke. Yngstebarnet Signe ble født året etter folketellingen.

Fra 1900 ble forholdene gradvis bedre i Vigmostad. Folketallet i bygda gikk også nedover igjen.¹⁵ Slik har det vært for familien på Augland også, de eldste barna ble voksne og kom i arbeid og fikk dermed egen inntekt. I årene mellom folketellingene i 1900 og 1910 skjedde det store omveltninger i familien. Flere av de eldste barna emigrerte til Amerika. Datteren Rakel døde i

Forsøk på å strikke votter slik Bernt Elias strikket dem.
Foto: Judith Seland Nilsen.

1904, hun var da 13 år gammel. Fire år etterpå døde også Marias mann Søren, og hun mistet faren sin samme året.

I folketellingen for 1910 er min tippoldemor Maria og åtte av barna oppført på Augland. Bare de tre yngste barna er til stede under tellingen. Om Maria står det at hun er i Mandal, hun er kanskje på handletur? Maria selv er denne gangen oppført som gårdbrukerske, Bernt Elias, som da var 34 år gammel, er oppført som Gaardbruger og Dagarbeider i Washington A. Edvard på 28 arbeider i en Guldmine i Transvold Afrika. Ola på 25 og Severin på 28 har dagarbeide i

Washington Amerika. Johanna på 24 er oppført som Tjenestepige i Wash. Amerika. Ragna på 14 år er tjenestepike og Bernt Tobias på 12 er Jordbrugsarbeider. Bare Signe på åtte står uten yrke.

Bergstøl forteller om Maria at hun var ei spesiell kvinne på flere måter. Hun var god til å fortelle, og hun hadde veldig god hukommelse. I tillegg til å ta seg av sine egne barn, hadde hun også flere syke og eldre som bodde på gården på Augland. Den siste som gikk på legd i Vigmostad, ble stelt av Maria. Den siste hun stelte, var sønnen Edvard.¹⁶ Maria selv ble 86 år gammel, hun døde i 1940.

Sannsynligvis brukte Maria rokken det meste av livet, den bærer preg av å være godt brukt. Selv om industrispunnet garn ble tilgjengelig, fortsatte mange på bygdene å spinne sitt eget garn. Mange spant også for salg. Selv Vestagder husflid, som ble etablert i 1924, hadde sannsynligvis hjemmespunnet garn for salg de første årene, maskinprodusert garn kunne ikke måle seg med garn fra rokken.¹⁷ Vestagder husflid ga også støtte til plantefargingskurs i Hægebostad i 1930. Garnet elevene farget, hadde de spunnet selv.¹⁸

Ti år gammel skreiv min mor skolestil, der hun intervjuet sin morfar Bernt Elias om barndommen hans. Stilen er dessverre tapt, men noe av det han fortalte, festet seg hos tiåringen. Det var det han fortalte om oppveksten på gården, og som handlet om at han måtte hjelpe til med å lage sine egne klær. Bernt Elias fortalte at han som barn måtte strikke sitt eget undertøy. Det syntes han var så flaut at han gjemte strikketøyet når det kom folk. Denne historien gir ingen tvil om at det har vært veldig enkle kår på gården.

Som gammel tok han opp igjen strikking. Min mor husker bestefaren sin, sittende i gyngestolen sin med strikketøyet. På sine gamle dager hadde han ikke helse til å gjøre så mye annet. Han strikket sokker og votter på tynne stålpinner. Vottene var tettstrikkede, med vrangbord i to rette og to vrange, garnet var alltid grått. Min mor husker ikke at de hadde noen rokk i heimen på Leland, så sannsynligvis var garnet kjøpt. Dessverre har vi ingen plagg etter ham, de er nok blitt godt brukt og sendt til ei fillemølle for oppriving etterpå.

Først som voksen fikk min mor vite at Bernt Elias hadde måttet dra fra hjemmet om sommeren for å jobbe langt hjemmefra. Han hadde vært barnevandrer. Mormor fortalte ikke om det til sine barn. Da hun selv ble eldre, forsøkte mormor å finne ut mer om hvordan barnevandringene

hadde artet seg. Og selv om hun i utgangspunktet ikke var spesielt historieinteressert, tok hun med moren min på et seminar om temaet. Seminaret de deltok på, må ha vært i 1988. Det endte opp med artikkelsamlingen: "Arbeidsvandring på Agder".

Utvandring til Amerika

Flere av Marias barn søkte som nevnt, lykken i Amerika på begynnelsen av 1900-tallet. Jeg har funnet sju av søsknene i listene over emigrerte, tre av søsknene dro til Sør-Afrika, de andre til Amerika. De kom hjem og var hjemme ei stund, før de dro ut igjen. Da Johanne reiser ut i 1908, oppgir hun "for at tjene mer", som årsak til reisen.

Sammen med mine foreldre var jeg i sommer på biltur i Vigmostad. Vi besøkte gården på Leland som oldefar Bernt Elias kjøpte, og der mormor gikk sitt siste år på skole. Vi kjørte videre til Bergstøl, der tippoldemor Maria vokste opp, og til Augland, der Maria og Søren bodde.

Underveis fikk vi høre ei morsom historie fra en kar vi møtte på Tryland, historia hadde han hørt fra sin far igjen. Bernt Elias' brødre, som hadde reist til Sør-Afrika, hadde tjent gode penger i gullminene der. Historien forteller at de i 1907 kom hjem til Augland med penger. Det var mye trafikk til Augland i den tida, og der gikk det i seksliters spritdunker. Faren til Trylands-mannen hadde ikke vært sju år enda, men han var blitt skjenka på Augland, det var den ene gangen han var full. Men, som karen sa, de hadde vel behov for å slå seg laus på Augland, for å dekke over de dårlige kårene de kom fra.

Denne historia forteller at familien, i alle fall i ettertid, ble sett på som fattig. Å reise til Amerika og Sør-Afrika ble en måte å bedre familiens økonomiske forhold på. Amerika-penger bidro mye til å snu fattigdom til bedre kår og etter hvert velstand i utvandrerbygdene.¹⁹

Restene av huset på Augland.
Foto: Judith Seland Nilsen.

Min oldefar Bernt Elias dro til Amerika med båten Hvide Stjerne i 1903. Reisemålet var Iowa. Han var hjemom en tur, før han dro tilbake i 1908. Her møtte han min oldemor Judith, og de giftet seg i Amerika. Etter hvert flyttet de hjem til Vigmostad, der barna ble født. Mormor fortalte at faren Bernt Elias alltid hadde ønsket seg en gård, det var nok hovedgrunnen til at han og kona reiste hjem til Vigmostad. Mange på denne tida reiste fram og tilbake mellom Amerika og hjembygda. Pengene de tjente på arbeidet der, kom godt med som kapital hjemme, slik sett er Bernt Elias ganske typisk.

Avslutning

Mormor refererte stadig til Besta, som jeg har skjært var min tippoldemor Maria. Mormor likte ikke at vi strikket på søndager, det var en leveregel etter Besta, som jeg ikke hadde særlig forståelse for som barn og ungdom. Strikking var jo bare avkobling for meg. At det ikke var det for Maria og hennes barn, har jeg forstått etter hvert. For Maria og barna var strikking nødvendig arbeid, noe de gjorde i ledige stunder, men altså ikke på søndagen.

Det er mye jeg ikke vet om slekta mi og familiens historie, selv om dette er ei historie som ligger forholdsvis nær i tid. Det var Salve som overtok gården på Augland, men den ble solgt ut av familien etter ham. Huset Maria og Søren bodde i med sine 11 barn, falt ned en snøvinter, etter å ha stått tomt i lang tid. Bare restene står igjen. Men stedet Augland ligger der det alltid har ligget, et flott sted oppi heia i Vigmostad.

Jeg har fått litt hjelp av moren min og søstera mi til å leite fram gamle bilder. Vi har få bilder fra familien på Augland, men familiebildet fra ca. 1897 var spennende å finne. Men vi fant andre ting, som på uforklarlig vis er i familien enda, som diktat- og skjønnskriftsboka til Rakel, Marias datter, som døde da hun var 13 i 1904. Det er rart å bla i bøkene hennes, å vite at dette skrev Rakel, og at noen hadde villet huske henne og derfor tatt vare på bøkene. Først Maria, siden noen av søsknene. Siden blir det kanskje av min datter, som også heter Rakel?

Det var også rart å finne mormors notatbok, mormor som jeg kjente så godt som mormor, men selvfølgelig ikke som femtenåring på sin aller første huspost. Mormor, som kjente godt sin egen farmor Maria. Alt jeg skulle spurt mormor om! Og det er vel slik jeg vil bruke disse bruddstykkene fra egen familie, til å forsøke å vekke interessen hos egne barn og hos dagens barn og unge. Få dem til å spørre familien sin om gamle dager, og til å sammenligne forhold i dag med livet på bygda siste halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.

Hvor lenge rokken var i bruk, vet jeg ikke. Min mor husket ingen rokk i hjemmet til Bernt Elias og Judith på Leland. Rokken fikk Bernt Elias' eldste søster Johanna etter sin mor Maria, og femten år yngre Signe fikk den etter Johanna. Det er sannsynlig at rokken gikk ut av bruk,

etter hvert som familien fikk mer penger, og ferdigspunnet garn ble tilgjengelig. Jeg ser ikke bort fra at også familien min på Augland kan ha hatt turer til Sjølingstad Uldvarefabrik, som ble grunnlagt i 1894, for å bytte ull og utslitte ullplagg i garn og andre ullvarer. Jeg har forøvrig lett etter søsknene til Bernt Elias i oversikten over ansatte på fabrikken de første årene, men der har jeg ikke funnet dem. Kanskje Johanna brukte rokken, men for tante Signe, som jobbet som lærer, var den nok mest en pyntegenstand, slik mange gamle rokker etter hvert ble. Mormors regnskap fra hun var femten år i 1931, viste at hun kjøpte garn, så om hun kunne kunsten å spinne, så gjorde hun det likevel ikke. Jeg tror Maria brukte den så lenge hun fikk fingrene med seg, men søndagene fikk den hvile.

Jeg syns det er vanskelig å kalle familien min fattig. At familier som sender barna sine av sted på arbeid fra de er ganske små, gjør det av fattigdom, er ganske innlysende syns jeg. At barna i familien må strikke sitt eget undertøy, syns jeg også vitner om fattigdom, især når de er skamfulle over det. Når jentene i familien ikke får gå på skole, handler det også om fattigdom. Likevel sliter jeg med å kalle familien fattig. De har levd i enkle kår, ja, men det gjorde jo de fleste på den tida, som moren min sier.

For meg blir rokken mer et symbol på det å klare seg. Med en rokk kan man lage noe av det viktigste man trenger, tråd til varme klær.

Mormor og meg.
Foto: Privat.

Kilder:

Bergstøl, Tore (1926). *Atterljom I*. Oslo.

Bergstøl, Tore (1957?). *Vigmostadboka, Band I, Gardar og ættar*.

Mandal.

Bergstøl, Tore. (1960). *Vigmostadboka, Band II, Nærings- og kulturlivet*. Mandal.

Johannessen, Silje. (2004). *Vestagder Husflid. Kultubærer i 80 år*.

Mandal.

Ougland, Torbjørn: *Barnevandringar og andre arbeidsvandringar frå vest til aust i Agder*, i Berit Eide Johnsen og Hans Try (red.). (1990).

Arbeidsvandringar på Agder. ADH-serien nr. 20, s. 57-75.

Seland, Kari. (2002). *Fra hestesko til offshore-roboter. Glimt fra smia i Lyngdal gjennom 100 år*. Mandal.

Slettan, Bjørn. (1998). *Agders historie. 1840-1920*. Kristiansand.

Andre kilder:

Folketellinger

Mormors notatbok

IKAVA (Interkommunalt arkiv i Vest-Agder): Nord-Audnedal kommune – Skolestyret – Dagbok Brådland og Risdal (1853-1879)

Noter

1 Bergstøl Vigmostadboka II s. 153

2 Seland s. 7

3 IKAVA Nord-Audnedal kommune – Skolestyret – Dagbok

 Brådland og Risdal (1853-1879)

4 Bergstøl Vigmostadboka II s. 156

5 Bergstøl Vigmostadboka II s. 111

6 Bergstøl Vigmostadboka II s. 245

7 Bergstøl Atterljom s. 43

8 Ougland s. 61

9 Ougland s. 69

10 Bergstøl Vigmostadboka II s. 250

11 Ougland s. 63

12 Bergstøl Atterljom s. 51

13 Ougland s. 63

14 Ougland s. 68

15 Bergstøl Vigmostadboka II s. 246

16 Bergstøl Vigmostadboka I s. 59

17 Johannessen s. 57

18 Johannessen s. 55

19 Slettan s. 35